

Einar Hansen-föreläsningen 2017

Litteraturens mange køn

Om nordisk kvindelitteratur i de første tiår af det 21. århundrede

av Anne-Marie Mai

*

Texten bygger på en föreläsning som hölls den 14 juni 2017 på Lunds universitet. Föreläsningen är den första i en vartannat år återkommande öppen föreläsningsserie i Einar Hansens namn som anordnas av Centre for Scandinavian Studies Copenhagen — Lund (CSS) och Einar Hansens Allhemsstiftelse.

*

HJERTELG TAK FOR VELKOMSTEN og for invitationen til at holde en forelæsning og være med til at begynde en tradition. Jeg er meget glad for, meget stolt af og meget beæret over, at I har inviteret mig til at være med og yde en indsats for denne nye serie af forelæsninger. Da jeg fik henvendelsen, var jeg ikke i tvivl om, at min forelæsning skulle handle om et nordisk forskningssamarbejde, som jeg har lagt mange kræfter i, og som har bragt mig mange glæder. Det er også et forskningsprojekt, som ofte har bragt mig til Lund. Det drejer sig om projekt *Nordisk kvindelitteraturhistorie*, der har en forhistorie tilbage i 1980'erne, men som er blevet fornyet i 00'erne og 10'erne. *Nordisk kvindelitteraturhistorie* er grundlagt i 1980'erne af en kreds af unge litteraturforskere fra alle nordiske lande. Elisabeth Møller Jensen var hovedredaktør for projektet, og jeg har fra slutningen 1980'erne til 1998 fungeret som koordinerende redaktør.

Kredsen af forskere, der startede projektet og opnåede finansiering via nordiske forskningsfonde, var meget inspireret af genusforskningens foregangsskikkelser i Danmark, Norge og

Sverige. Flere var elever af den senere professor Karin Westmann Berg, Uppsala universitet, i Danmark var den senere docent Pil Dahlerup, Københavns Universitet, allerede vigtig for mange ganske unge forskere, og norske forskere som de senere professorer Jorunn Hareide, Irene Engelstad og Irene Iversen, Universitetet i Oslo, havde allerede udgivet nogle af deres første forskningsarbejder, da projektet startede.

Nordisk kvindelitteraturhistorie blev forberedt i 1980'erne, og i perioden 1993-1998 udkom det på dansk og svensk som et fem bind stort litteraturhistorisk værk om nordiske kvinders litteratur, og det er dette værk, som siden hen er blevet fornyet. Man kan med god mening bruge overskriften fra det seminar, som min forelæsning er en del af, nemlig "Rethinking Scandinavia", om projekt *Nordisk kvindelitteraturhistorie*. Projektet var virkelig et forsøg på at gentænke skandinavisk litteraturhistorie, på at vise betydningen af de nordiske kvinders litteratur og give kvinder en plads i litteraturhistorien.

Det blev hurtigt klart, at hvis vi skulle finde de kvindelige forfattere og opdage deres værkers værdi og betydning, måtte vi bryde ud af de nationale konstruktioner af litteraturhistorien og åbne studiet af feltet nordisk litteratur og for første gang i litteraturhistorieskrivningen i de nordiske lande udarbejde en integreret nordisk litteraturhistorie.¹ Dermed kunne vi slippe ud af de nationale konstruktioner, som havde negligeret de kvindelige forfattere. *Nordisk kvindelitteraturhistorie* blev fornyet og gentænkt i 2012, da det udkom i en engelsk, en svensk og en dansk internetudgave, et projekt, der blev finansieret af A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal. Man finder værket på netsiden <https://nordicwomensliterature.net/>, hvor hele udgivelsen foreligger i den tresprogede udgave, gratis tilgængelig for alle interesserede. I 2017 var jeg hovedredaktør for endnu en fornyelse af værket, da jeg redigerede et nyt bind med 20 artikler om kvinders litteratur fra slutningen af det 20. århundrede og begyndelsen af det 21. århundrede. Det foreligger på tre sprog på netsiden og er tillige udgivet som en dansksproget bog med titlen *Nordisk kvindelitteraturhistorie – over alle grænser 1990-2015*. Denne opdatering af værket var også finansieret af A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond. Enkelte deltagere fra det første projekt var med i arbejdet, men først og fremmest har en række yngre forskere bidraget. Dermed har jeg forhåbentlig været med til at give værket videre til nye generationer af forskere og læsere.

¹ *Nordens litteratur*, bd. I-II, Gyldendal, 1972, red. Mogens Brøndsted, inddeler fremstillingen i nationale afsnit og integrerer således ikke fremstillingen. I 2017 blev bind I af *Nordic Literature (Comparative History of Literatures in European Languages)* offentliggjort, red. Steven P. Sondrup, John Benjamins Publishing Co. Denne fremstilling er opbygget omkring stedlige knudepunkter og er delvis en integreret fremstilling.

Skribenter og redaktion fejrede udgivelsen i december 2016 med et stort seminar på Syddansk Universitet, hvor den grønlandske forfatter Jessie Kleemann skabte en performance, der spandt os ud og ind af litteraturens tråde på en konkret og perspektivrig måde: Hun viste sig både som en traditionel shaman og moderne kvinde i én figur med sine skift mellem sylespidse, højhælede støvler og kunstfærdige kamikker.

Seminaret sluttede med, at den danske forfatter Suzanne Brøgger fremførte sin oversættelse af den ældgamle kvindetekst "Vølvens spådom"; således skabte hun på en anden måde en kunstnerisk forbindelse mellem fortid og nutid.

Vi åbner den nye del af *Nordisk kvindelitteraturhistorie* med en gennemgang af seks markante forfatterskaber. Herefter følger en række artikler om forskellige litterære temaer og emner. De seks forfattere er Sara Stridsberg, Helle Helle, Hanne Ørstavik, Sofi Oksanen, Monika Fagerholm og Auður Jónsdóttir. Vi kunne godt have valgt andre forfatterskaber, men vi har peget på nogle af de forfattere fra forskellige lande, der er nybrydende, og som har stor litterær kvalitet. Man kunne selvfølgelig have valgt andre – der er utrolig mange fremragende forfattere at vælge imellem – og læseren vil forhåbentlig selv gå på videre opdagelse i alt det, som værket introducerer.

Siden projektet blev startet i 1980'erne er der tilkommet mange nye litteraturforskere, der interesserer sig for kvindelige forfattere. Jeg har inviteret de bedste forskere – uanset køn – til at bidrage. Derfor er der også flere mandlige skribenter med i den nye udgave. Når det eksempelvis gælder Helle Helles forfatterskab, er den bedste kender lektor Per Krogh Hansen, der har beskæftiget sig med Helle Helles værker lige siden hendes debut, og derfor er det selvfølgelig ham, der skriver artiklen om hendes forfatterskab.

Efter de seks forfatterskabsportrætter følger en række kortere artikler om forskellige centrale emner og temaer:

- Immigrations- og adoptionslitteratur
- Kønsfilosofi og litteratur
- Børne- og ungdomslitteratur
- Chicklit
- Nordiske krimidronninger
- Kønslig ambivalens i galskabslitteraturen

- Køn og forfatterfunktion
- Politisk digtning
- Grønlandsk, samisk og tornedalsk litteratur
- Gotiske kvindemonstre
- Biografier
- Global søstersolidaritet
- Nordiske stemninger

Her ved forelæsningen er flere af artiklernes forfattere til stede, og jeg håber, at de under diskussionen vil supplere mig. De forskellige temaer og emner behandles tværnordisk og komparativt. Da vi startede projektet tilbage i 1980'erne, var det en udfordring, at de fleste forskere var specialiseret i et enkelt forfatterskab eller en bestemt periode, og at man derfor havde svært ved at sammenligne værker, genrer, temaer og forfatterskaber på tværs af de nordiske lande; det nordiske perspektiv, der var vores ambition, var faktisk vanskeligt at arbejde med. Forskerne var "vokset op" med de nationale tilgange, og ofte havde man specialiseret sig i et enkelt forfatterskab eller en meget afgrænset periode. Det er blevet meget lettere i dag for forskerne at skrive tværnordisk og komparativt, og man skriver sig gerne ud over den nationale litteraturhistorieskrivning.

Når jeg ser tilbage og ser på, hvordan kvindelitteraturforskningen startede, tror jeg, at der især er to forhold, der skal tages i betragtning. Der var dels en ung generation af forskere, der var vildt optaget af genusforskning, dels var der et litterært gennembrud, hvor en række forfattere begyndte at sætte en ny litterær dagsorden, eksempelvis Maja Ekelöf med *Rapport från en skurhink*, 1970, Bjørg Vik med *Nødrep fra en myk sofa*, 1966, Vita Andersen med *Tryghedsnarkomaner*, 1977, samt Märta Tikkanen med *Århundredets kärlekssaga*, 1978. Der var et nybrud blandt kvindelige forfattere, hvad enten deres kunstneriske afsæt var personlige erfaringer fra arbejdslivet, en kritik af velfærdsstatens institutioner eller en tematisering af relationer i familien. Der var således en samtidighed mellem nye forskningsinteresser og ny litteratur.

Forbillederne for den nye forskning var feministiske klassikere som Simone de Beauvoirs *Det andet køn*, 1949, men også ny engelsk, amerikansk og fransk litteraturforskning. Vi var optaget af såvel Elaine Showalters som Sandra Gilberts og Susan Gubars studier af 1800-tallets kvindelitteratur, og vi arbejdede med nye

kønsfilosofiske diskussioner hos især Julia Kristeva og Judith Butler.² Vi nåede i realiteten at følge og tage del i flere faser i feministisk teori og tænkning. Mange af de deltagende forskere tilhørte en generation, som startede deres arbejdsliv uden for universiteterne, fordi der stort set ikke var arbejde at få for universitetsuddannede. Vi måtte prøve at organisere og finansiere vores forskning uden for universiteterne. Det var svært, men samtidig var der både i det brede læserpublikum og hos nordiske fonde en interesse for kvinders litteratur. Vi var meget optaget af at opdage de mange kvindelige forfattere fra forskellige perioder, som ikke var genstand for analyse i den universitetsundervisning, vi selv havde modtaget som studerende. Hvor var de kvindelige forfattere henne i undervisningens gennemgang af realisme og modernisme? Man kunne på universiteterne uden problemer undlade at beskæftige sig med forfattere som Selma Lagerlöf, Amalie Skram og Edith Södergran. Og arbejdet med at genfinde de forfattere, som har været glemt i den nationale kanon, er stadigvæk i gang.

I 10'erne har det danske forlag Gladiator eksempelvis genudgivet en række kvindelige forfattere fra slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet i sin Sandalserie. En af dem, der har vakt mest opmærksomhed er Helga Johansen, hvis roman *Hinsides*, 1900, er en af periodens nybrydende sindssygeromaner. Dens formsprog har vakt genklang hos nogle af nutidens unge forfattere, der er optaget af tematikker om forholdet mellem fortæller, autoritet og institution.

Der er også fortsat en meget stor interesse for historiske kvindeliv – det gælder eksempelvis så forskellige skikkelser som den danske 1700-tals-dronning Caroline Mathilde og den finske maler Helene Schjerfbeck fra begyndelsen af det 20. århundrede, der er skildret i romaner af henholdsvis Maria Helleberg og Rakel Liehu. Når man ser på biografihylden og historiehylden hos boghandlerne kan man ikke undgå at bemærke, hvor populære kvindehistorierne er.

*

HVORDAN FORHOLDER DET sig med begrebet "kvindelitteratur", der i de senere år har været meget omdiskuteret? Den danske forfatter Pia Juul var tidligt ude med en kritik i begyndelsen af 1990'erne, hvor hun offentlig erklærede, at hun ikke ville kaldes kvindelig forfatter. Hun insisterede på forfattertitlen uden nogen forklarende tilføjelser! "Jeg bliver fornærmet, fordi det ligger i

² De vigtigste værker er følgende: Simone de Beauvoir: *Det andet køn* (1949), Elaine Showalter: *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing* (1978), Sandra Guilbert og Susan Gubar: *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* (1979), Julia Kristeva: *Stabat Mater* (1977), Judith Butler: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990).

præsentationen, at det jeg laver er underordnet i forhold til mit køn [...]. Jeg skal have positiv særbehandling, fordi jeg er kvinde. Og det oprører mig”, udtalte hun i 1993 i et interview, der bar overskriften “Jeg vil ikke spærres inde”.³

Diskussionen er fortsat ind i 00’erne og 10’erne. Den svenske forfatter Mara Lee bidrager i 2015 med følgende betragtning:

Som svar på spørgsmålet om, hvorvidt man så kan tale om kvindelige forfattere, ville det være let at svare nej. Men jeg vil hellere omformulere spørgsmålet: *Hvornår* kan man tale om kvindelige forfattere? Jeg tror, der kan være en pointe i at gøre det en gang imellem. Det er ikke en mulighed, vi bare skal frasige os. For der er rigtig mange gange, hvor det er vigtigt at hævde sit køn. Men så er der de gange, hvor noget bare bliver klumpet sammen under et lidt tilfældigt begreb.⁴

Den norske forfatter Linn Ullmann fortæller i et interview om, hvordan begrebet kvindelige forfattere på en festival er blevet brugt til at devaluere kvindernes bøger i forhold til den “rigtige” litteratur:

En gang på en festival i Paris, ble jeg inviteret sammen med mange andre forfattere. Så opdaget jeg at jeg og de andre kvinnene skulle klumpes sammen og intervjues under samme overskrift: «Evas hjørne». Jeg klarte ikke holde meg. «Det er naivt å spørre, men hva er Evas hjørne? Ingen av oss heter jo Eva», spurte jeg arrangøren. Det foregikk på e-post, men svaret står for meg med fransk aksent «oh, men du får rztår, dere æhr Eva, derre æhr kvinnen!» Vel, hvor er Adams hjørne, spurte jeg.⁵

Den danske forfatter Hanne Højgaard Viemose har også reflekteret over begrebet og får givet diskussionen et nyt perspektiv:

Når nogen giver mig prædikatet “kvindelig forfatter” eller taler om “kvindelitteratur” tænker jeg, at jeg må være en abe, eller “den vilde” som antropologen mødte i junglen for to hundrede år siden og hundrede år senere opdagede kunne tale, blev overrasket og begejstret og begyndte at skrive artikler om dette interessante fænomen. Langt senere fik én den geniale idé at bede aben/kvinden/den vilde selv skrive om at være abe/kvinde/vild.⁶

Viemoses baggrund som antropologistuderende fornægter sig ikke, og det er interessant, hvordan hun får trukket begrebets muligheder og problemer frem. Hun får fat i, at begrebet om kvindelitteratur og kvindelige forfattere på den ene side skaber “andethed”, på den anden side åbner det for en identitetspolitisk anerkendelse af bestemte genuserfaringers realitet og æstetiske udtryk.

³ Lars Lønstrup Jacobsen: “Jeg vil ikke spærres inde”, interview med Pia Juul, Berlingske Tidende, 1.10.1993.

⁴ Lise Garsdal: “Jeg er feminist. Absolut”, interview med Mara Lee, Politiken, 9.3.2015.

⁵ Gerd Elin Stava Sandve: “Linn Ullmann drømmer om et eget sted”, reportage fra et læsermøde med Linn Ullmann, *Dagsavisen*, www.dagsavisen.no/kultur/linn-ullmann-drommer-om-et-eget-sted-1.730216.

⁶ Hanne Højgaard Viemose: “Forfatteraben”, Litteratursiden, www.litteratursiden.dk/artikler/forfatteraben

Kvindelitteraturbegrebet bliver i disse år netop interessant, fordi det åbner for denne ambivalens og for en forståelse af den omfattende tematisering af køn og identitet, der pågår hos mange nordiske forfattere fra norske Karl Ove Knausgårds refleksioner over faderroller og over de problematiske sider af personligheden, faderskabet giver ham indblik i, til den danske Madam Nielsens brug af kvinderoller i sin tematisering af den europæiske flygtningekrise og den grønlandske Niviaq Korneliussens afsøgning af genusmuligheder. Kvindelitteraturbegrebet åbner for forståelsen af baggrunden for den nye tematisering af køn i nordisk litteratur og peger på, hvordan kvinders forfatterskaber har været afgørende for de nye tendenser.

I 2017 udgav lektor Knud Wentzel, Københavns Universitet, *Min europæiske kanon – 26 litterære fyrtårne*, som udelukkende består af mandlige forfattere. Wentzel er en velanskreven litteraturforsker og hver enkelt af artiklerne i hans bog er spændende og interessant. Men kvinderne er ganske fraværende, og der er ikke nogen argumentation omkring dette forhold.⁷ Heller ikke anmelderne af værket hæfter sig ved Wentzels fravalg. Det er således stadig muligt uden større protest at gøre kvindelige forfattere litteraturhistorisk usynlige. Også den officielle danske undervisningskanon for folkeskole og gymnasium har alvorlig slagside, når det gælder forholdet mellem mænds og kvinders værker og forfatterskaber. Alene af denne grund har begrebet om kvindernes litteratur efter min opfattelse fortsat relevans.

*

1960'ERNES OG 1970'ERNES kvindelitteratur, som sætter gang i den litterære genusforskning, hører hjemme i et større litterært billede. Den hører hjemme i et litterært gennembrud i midten af 1960'erne, der omfatter både mænd og kvinder. I dette gennembrud er genustematik central og forholdet mellem køn, krop og litteratur bliver sat på spil både hos eksempelvis Dan Turèll, Peter Laugesen, Klaus Høeck, Pentti Saarikoski og Lars Norén og hos Kerstin Ekman, Eldrid Lunden, Märta Tikkanen og Kirsten Thorup. Der er tale om et opbrud fra modernismen, der blander genrer, mikser høje og lave udtryksformer, skaber dialog mellem forskellige kunstarter, og som grundlæggende fornyer hele den litterære kultur. Den franske litteraturforsker Denis Hollier udtrykker de forandringer, der kendetegner periodens europæiske litteratur på følgende måde: "Litteraturen vil være det hele foruden at være sig selv. Som resultat heraf er spørgsmålet

⁷ Wentzel har valgt følgende værker: Homer, *Odysseen*, 800 f.v.t., Sofokles, *Antigone*, 430 f.v.t., Platon, *Phaidros*, 340 f.v.t., *Det Gamle Testamente*, *Første Mosebog*, 200 f.v.t., *Det Ny Testamente*, *Lukasevangeliets*, 50-63, Augustin, *Bekendelser*, 397, Islandsk håndskrift, *Njals Saga*, 1300, Dante, *Den guddommelige komedie*, 1321, Boccaccio, *Decameron*, 1349, Shakespeare, *Hamlet*, 1601, Cervantes, *Don Quijote*, 1605, Molière, *Tartuffe*, 1664, Defoe, *Robinson Crusoe*, 1719, Voltaire, *Candide*, 1753, Rousseau, *Émile*, 1762, Goethe, *Den unge Werthers lidelser*, 1774, Brødrene Grimm, *Grimms Eventyr*, 1812, Dickens, *Oliver Twist*, 1837, Flaubert, *Madame Bovary*, 1857, Dostojevskij, *Forbrydelse og straf*, 1865, Ibsen, *Et dukkehjem*, 1879, Nietzsche, *Således talte Zarathustra*, 1885, Freud, *Drømmetydning*, 1899, Kafka, *Processen*, 1914/25, Joyce, *Ulysses*, 1922, Mann, *Doktor Faustus*, 1947.

ikke længere – som det var for Sartre – hvad er litteratur – men snarere hvad er ikke litteratur?”⁸ Og det er denne fornyelse og dette opbrud, kvindelitteraturen indgår i. Toril Moi siger det på en anden måde i sin nye bog *Revolution of the Ordinary*, 2017, hvor hun ser ændringerne af den litterære kultur i læsernes respons: “There is no point in restricting discussion of literature to discussion of fiction. Or rather, there is no point in confusing ‘literature’ with ‘fiction’. If readers begin to respond to new, previously ‘nonliterary’ genres in ‘literary’ ways, then those genres too will become literary.”⁹

Vigtigheden af 1960-70-opbruddet ser man også deraf, at nutidens forfattere i så høj grad kredser om perioden. Eksempelvis er Suzanne Brøggers klassiker *Kærlighedens veje & vildveje*, 1975, blevet genskrevet af forfatteren Pablo Llambías, og på forsiden af sin version af hendes essay optræder han forklædt som Brøgger med hat, slør og pels. Han har genskrevet hendes essays således, at han ofte skifter Brøggers “hun” ud med “han”. Det første essay i samlingen, “Blomsten”, handler om en kvinde, der skal afslutte et kærlighedsforhold ved at forære sin eks-kæreste en blomst. Hendes kæreste, der er læge, er utilfreds med, at hun er forfatter og skriver bekendelseslitteratur, og nu vil han ud af forholdet. I Pablo Llambías’ version af essayet er det en mandlig forfatter, der er kæreste med en berømt kvindelig læge, som vil af med forfatter-kæresten. Resultatet er overraskende og afslører forskellige kønsklicheer i de datidige og nutidige forhold.

Vi kan også bemærke interessen for 1960’er-opbruddet i Sara Stridsbergs gennembrudsbog *Drömfakulteten*, 2006, som er en historie om et 1960’er-miljø, Andy Warhols “The Factory”, og om en kvinde, Valerie Solanas’, barske vej ind i det eksperimenterende kunstmiljø.

Vi ser endvidere i disse år en række genudgivelser af 1960-70’er-bøger; eksempelvis er Jytte Rexs *Kvindernes bog*, 1972, i 2014 blevet genudgivet med et efterskrift af Naja Marie Aidt. *Kvindernes bog* består af udskrifter af båndoptagelser med en række anonyme kvinder i alderen fra fire til 60 år, som fortæller om deres liv og deres oplevelser af krop, seksualitet, køn, arbejde og børn. Bogen er udstyret med fotos af kvinder og skaber en dialog mellem foto og tekst som kunstarter.

En af kvinderne fortæller:

Jeg har levet alene i 4 år. Og jeg har dage, hvor det er helt forfærdeligt at leve alene. Jeg synes, jeg lever omsonst, når jeg lever alene. Når jeg ser mig i spejlet, så synes jeg: jah, det skal jo være et godt menneske, der skal holde af mig. Men når jeg ser på mænd, så er de jo heller ikke

⁸ Denis Holliere: *A New History of French Literature*, Harvard University Press, 1989, s. xxv.

⁹ Toril Moi: *Revolution of the Ordinary*, University of Chicago Press, 2017, s. 213.

anderledes. Nogen siger til mig: du! du har en vorte der. Men ved I hvad, det er min vorte, og den skal have lov til at sidde der, fordi det bliver ikke det eneste, der kommer mange andre ting.¹⁰

¹⁰ Jytte Rex: *Kvindernes bog*, Rhodos, 1972, s. 85.

Dialogen mellem kunstarter, som Jytte Rex arbejder med, finder vi også hos nutidens forfattere, Ursula Andkjær Olsens webside har fotos og tekster, og hun viderefører arven fra Jytte Rex, når hun bringer et foto af sin åbne hånd, hvor der med spritpen står skrevet. "Jeg kan selv bære min egen sorg", mens den knyttede hånd siger: "Jeg har ingen tillid".¹¹ Ursula Andkjær Olsen har endvidere sammen med billedkunstneren Stense Andrea Lind-Valdan lavet en udstilling og en bog i 2016. Titlen er "Vi rus salve", og det kan læses både "vi rus", altså vi beruser os i os selv, "salve", dvs. hil dig, eller "en salve", noget, man smører på huden. Under lanceringen skrev Ursula Andkjær Olsen på Stenses krop og tog aftryk af teksterne. Publikum kunne herefter få et silketryk med hjem. Der var således tale om et interessant arbejde med kropslig æstetik i et forsøg på at forny det kunstneriske udtryk og tematisere genusforhold.

¹¹ Ursula Andkjær Olsen: "Mit ansigt indadtil/udadtil", januar 2016, www.ursulaandkjaerolsen.dk/mit-ansigt.

En af de forfattere, der også har lagt vægt på at skabe en dialog med publikum, som er spændende i vores sammenhæng, er Mette Moestrup. Det er egentlig et lidt ældre projekt, jeg vil tage frem. Hun lavede omkring årtusindskiftet et brevprojekt, hun kaldte "M.M.", hvor hun tog udgangspunkt i et digt, hun selv havde skrevet, "Selvportræt", trykt i hendes anden bog, 2002:

M.M.
(Selvportræt)
Jeg har levet mig ind i en stiplede linje.
Først i stregerne, så i mellemrummene, til slut
fik jeg virkelig ondt af mig selv.

-----¹²

¹² Mette Moestrup: *Golden Delicious*, Gyldendal, 2002, s. 27.

Hun sendte digtet til en række tilfældige personer med for-bogstaverne MM og bad dem om at skrive digtet af eller skrive det om og returnere det. De svar, hun fik, lagde hun ud på netstedet avsnitp.dk, et netsted for poesi, som var meget velfungerende på det tidspunkt. Stedet bliver ikke længere opdateret, men svarene ligger der stadig, og vi kan se et af de 57 svar, Mette Moestrup modtog, nemlig det muntre indspil fra Mads:

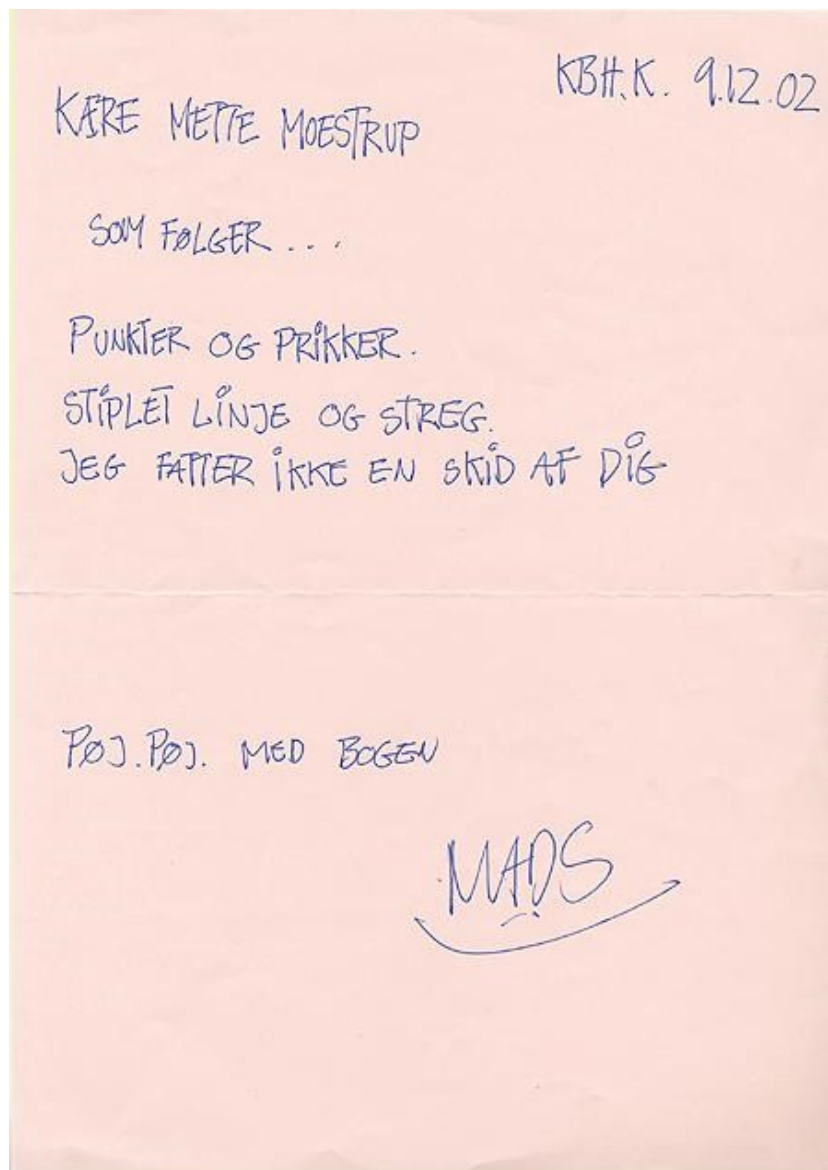

Bild 1: se <http://www.afsnitp.dk/galleri/mm/breve/08.html>

Mette Moestrups brevprojekt genopliver brevvekslingen, som er en genre og kultur med lange litteraturhistoriske aner, og den spiller en ganske central rolle for vores studie af nordisk kvindelitteraturhistorie.¹³

Jeg vil også nævne en anden dansk forfatter, der eksperimenterer med skift og genrer, nemlig Gerd Laugesen. I 2011 arbejdede hun med projektet "Har du set min kjole?", hvor hun syede kjoler inspireret af den gamle fine børnesang "Se min kjole", der har vers om både en rød, en grøn, gul, sort og blå kjole. Hun skrev digte til de forskellige kjoler, trykte dem og lagde dem i

¹³ Om M.M.-brevprojektet: <http://www.afsnitp.dk/aktuelt/11/mm.html>.

lommen af kjolen som en lille bog. I hver af kjolerne var der tillige indsyet digte:

Bild 2: Foto: Mathias Kokholm i Politiken, 16.8.2016.

Det viste sig i øvrigt, at det var meget svært at få trykt bogen, så den kunne være i kjolelommen. Det krævede, at Gerd Laugesen brugte en gammel bogtrykkerteknik, og på den måde blev tradition og nybrud forenet. Bogen er også forsynet med en fin silkesnor og en knap, så den kan knappes fast i kjolen. Silkesnoren er en perlesilketråd, som forfatteren har opstøvet hos århusianske guldsmede, blandt andre en guldsmed, som solgte smykker til hendes mormor.

Værket understreger, at poesi også er et håndværk, og at der er masser af poesi og fortællinger i de gamle håndværk, som er brugt i bogtrykkerkunstens historie. Kjolerne ligger i gamle fine æsker, som har rummet samlinger af sommerfugle. Værket er således en kunstgenstand i sig selv, men det er også et stykke brugskunst. Kjolen er faktisk dejlig at have på, man mærker, at den er godt lavet – simpelthen det bedste håndværk. Stoffet er blødt og smyger sig om en.

*

KVINDELIGE KUNSTNERES FORVALTNING af forholdet mellem det private og det personlige i kunstværket vakte stor debat i 1970'erne og 80'erne. Kritikere hævdede, at kvinderne skrev alt for privat, og at kunst skulle frigøre sig fra det private og blive personlig. Især Vita Andersen var genstand for en sådan kritik. Forfatteren og kritikeren Jørgen Gustava Brandt kaldte Vita Andersens værk for "Et fuldstændigt klaustrofobisk privat anliggende."¹⁴

¹⁴ Jørgen Gustava Brandt: "A som i Vita", *Vente på et pindsvin*, 1981, s. 182.

I 00'erne og 10'erne har vi fået en lang og udfoldet debat omkring det faktiske og det fiktive i litteraturen, om autofiktion og performativ biografisme, og hvad vi ellers kalder disse udtryksformer, hvor det private, det personlige, det fiktive, det faktiske blander sig på nye måder. Jeg skal ikke gå ind i den lange debat, men blot gøre opmærksom på, i hvor høj grad det er kvindelige forfattere, som har sat nye dagsordener, og hvordan den starter tilbage i 1970'erne med kritik af kvinders brug af "det private" i litteraturen. Den danske forfatter Christina Hagen har med sin bog *Boyfrind* været med til at forny debatten. *Boyfrind* er skrevet på dårligt, gebrokkent engelsk og for en stor parts vedkommende skrevet i hånden, i øvrigt en teknik, som Dan Turèll elskede og dyrkede tilbage i 1970'erne. Det er en foto- og tekstbog, der stiller spørgsmål ved både forfatterrollen, læserrollen, det litterære sprog og de litterære genrer. Her advarer *Boyfrind* forfatterjeget om, at hun er ved at skrive sig ud af den intellektuelle elite:

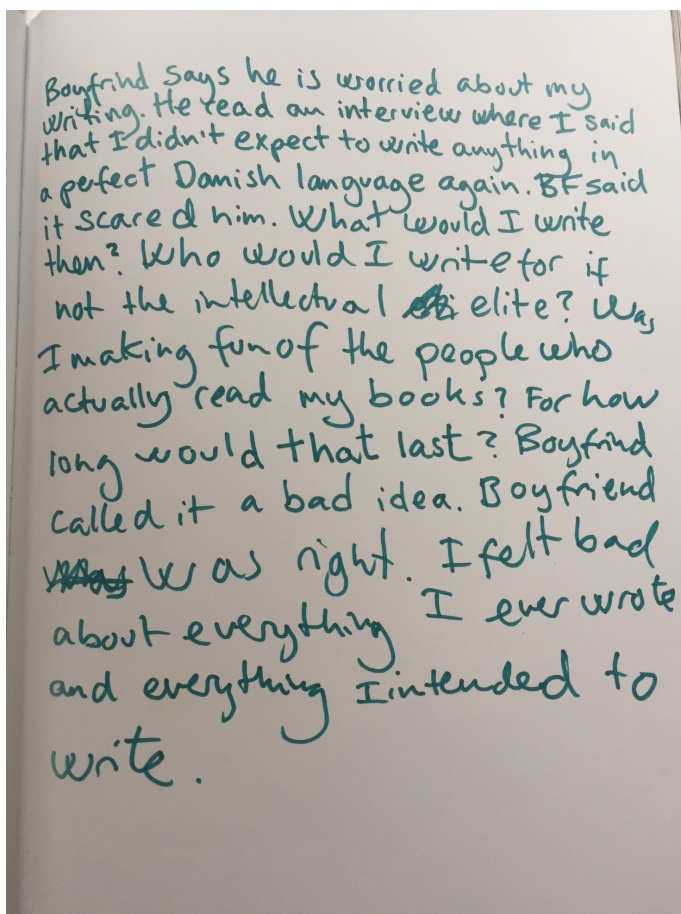

Bild 3: Christina Hagen: *Boyfrind*, uden sidetal, Basilisk, 2015.

Jeg fik selv en meget kontant oplevelse af bogens grænseoverskridelse, da jeg skulle hente den store bog på det lokale postkontor i vores Brugsforening. Forsendelsen var pakket ind i en masse pap, og jeg tænkte, at nu hvor jeg jo stod i Brugsen tæt på genbrugsstationen, kunne jeg lige så godt slippe af med hele emballagen og vise mit gode genbrugssind. Så jeg åbnede pakken, mens jeg stod inde i forretningen omgivet af naboer og bekendte. Men jeg fik hurtigt pakket bogen ind igen, da jeg så det store omslagsbillede af en mands kønsdele. På den måde fik jeg selv forholdet mellem det kunstnerisk grænseoverskridende og det private tæt ind på livet. Det var alligevel for dristigt for mig at "flashe" bogen foran alle naboerne. Det ville blive hovedemnet ved nordfynske kaffeborde i lange tider!

Man kan spørge, hvorfor man vælger at skrive et dårligt engelsk, når man er en dansk forfatter, der skulle være med til at fremme dansk sprog? Det hænger sammen med, at Christina Hagen er nødt til overhovedet at bane sig en vej i sproget og i kunsten, så der bliver plads til de erfaringer, hun arbejder med. En sproglig grænseoverskridelse bliver for hende en indgang til at sætte forholdet mellem det kunstneriske, det private og det personlige i spil.

I norsk sammenhæng har diskussionen omkring det private og det kunstneriske været intens. Begrebet "virkelighedslitteratur" er bragt på bane i forbindelse med Vigdis Hjorths roman *Arv og miljø*, 2016. Det blev imidlertid også peget på forskellige problematikker omkring denne virkelighedslitteratur: Ingunn Økland fandt det således problematisk, at *Arv og miljø* citerer fra private tekster, som forfatteren faktisk ikke har rettigheder til;¹⁵ og i tidsskriftet *Vagant* talte man om, at udfordringen i den nye litteratur især handlede om læsning. Mazdak Shafieian og Sigurd Tenningen var kritiske over for en identifikatorisk læsning, hvor man peger på, at romankarakter A svarer til en virkelig person. Den identifikatoriske læsning bliver indskrænkende:

All litteratur, hvor enestående (i betydningen singular) den enn måtte være, har en sosial basis. Denne er verken avhengig av forfatteren eller fornærmede modeller som garantister for sannhet. Problemet oppstår idet den sosiale basisen tilbakeføres til det private og lesemåten blir identifikatorisk. Virkelighet i litteraturen forstås da som sammenfallet mellom romankarakter A og reell person B, mellom fiktiv hendelse X og virkelig hendelse Y.¹⁶

I diskussionerne om virkelighedslitteratur og om litteratur som identifikation har nye værker af kvindelige forfattere ofte været anstødssten, og de peger på, hvor væsentligt det er at se på

¹⁵ Se nærmere Ingunn Økland: "Vigdis Hjorths litterære metode", *Aftenposten*, 29.9.2016, <https://www.aftenposten.no/kultur/i/j7Kkn/Ingunn-Okland-Vigdis-Hjorths-litterare-metode>.

¹⁶ Mazdak Shafieian og Sigurd Tenningen: "Litteratur som identifikasjon", *Vagant*, 3.12.2016, <http://www.vagant.no/litteratur-som-identifikasjon/>.

forholdet mellem køn og litteratur. Min kollega Jon Helt Haarder, der introducerede begrebet om performativ biografisme i sin bog *Performativ biografisme*, 2014, har skrevet en kronik sammen med Camilla Schwartz, hvor de føjer et nyt perspektiv til diskussionen, idet de peger på, hvordan Christina Hagen både skaber en forfatterfigur, der performativt bekender sine private forhold i værket, men samtidig også arbejder med en privatperson, der holdes adskilt fra den litterære kultur og fra værkets performative bekender:

Christina Hagen skelner mellem forfatteren og privatmennesket, og hun skelner altså mellem den figur, hun iscenesætter i værket (som sig selv), og den hun også er uden for værket – ikke skarpt, mere som en diffus uafgørlighed.¹⁷

Christina Hagens offentlige optræden som den bekendende Christina Hagen hører med til hendes værk, mens endnu en forfatterpersona, privatmennesket, er på spil uden for værket. Igen er der tale om, at en kvindelige forfatters praksis rejser nye litterære diskussioner, der vedrører hele det litterære felt.

*

NORDISKE KVINDER HAR i 00'erne og 10'erne været med til at gøre temaer omkring familie, moderskab, etnicitet og identitet centrale. Der anlægges eksempelvis nye synsvinkler på forældreskabets moderne realiteter. Linn Ullmanns roman *De urolige*, 2015, forbinder således en tematik omkring kunst og forældreroller ud fra forfatterens personlige erfaringer med to verdenskendte forældre. Hanne Højgaard Viemoses roman *Mado*, 2015, skildrer moderskabet i en global kontekst fra Korea til en dansk indvandrerghetto. Maja Lucas' roman *Mor. En historie om blodet*, 2015, bryder tabuer omkring fødselsdepressioner og moderskabsforventning, mens Maja Lee Langvad har bragt adoptionstatistikken ind i dansk litteratur med sine to bøger: *Find Holger Danske*, 2006, og *Hun er vred*, 2014.

Kvinder har i høj grad sat en dagsorden i litterære debatter, eksempelvis "Hvidhedsdebatten" omkring identitetspolitik og kritik, der begyndte i 2014 i forlængelse af Athena Farrokhzads digte *Vitsvit*,¹⁸ eller den store debat om "kulturmanden", som Lena Andersson startede med sin roman *Egenmäktigt förfarande – en roman om kärlek*, 2013. Anderssons roman handler om den begavede forfatter Ester, der falder for en dominerende kulturmand, den charmerende kunstner Hugo Rask. Hun er langt mere interesseret

¹⁷ Jon Helt Haarder og Camilla Schwartz: "Er Christina Hagen til store sorte pikke?", *Information*, 24.3.2017.

¹⁸ Se nærmere om hvidhedsdebatten hos Emil Eggert Scherrebeck: "Vi skal tillade hinanden mere", *Atlas*, 19.6.2014, <http://atlasmag.dk/kultur/bøger/>vi-skal-tillade-hinanden-mere>.

i ham, end han er i hende, og hendes selvstændighed nedbrydes. Dermed bliver Esters forelskelse mere og mere ulykkelig og stalker-agtig. Forholdet mellem Ester og Hugo kan opfattes som en allegori over magtstrukturer i det nordiske kulturliv. Kultur mænd som Hugo forfører og erotiserer deres omverden, men udøver også en kontant magt, som betyder at deres ideer bliver fremherskende. Ebba Witt-Brattström fik en central placering i debatten med sin udgivelse *Kulturmannen och andra texter*, 2016. Den internationale #metoo-debat har sidenhen afsløret omfanget af seksuel magtudøvelse og chikane i en stribe kulturinstitutioner.

Det er også interessant at bemærke, at nogle af de gamle redaktører for *Nordisk kvindelitteraturhistorie* selv er begyndt at træde frem som forfattere. Ebba Witt-Brattström udgav punktromanen *Århundredets kärlekskrig*, 2016, hvor hun brugte sine egne ægteskabserfaringer som afsæt, og Elisabeth Møller Jensen har udsendt sine erindringer, *Dengang i Lemvig*, 2016, hvor hun fortæller om sin barndom i den danske provins Lemvig, sin mors vanskelige liv og sin vej ind i universitetsverdenen.

Jeg vil slutte med at pointere, at "kvinde" i litteraturen er blevet en vigtig ophavsposition, som man kan bruge meget bevidst i sin tematisering af samfund, familie, køn, krop, etnicitet. Den tidligere Claus Beck-Nielsen, Claus Nielsen eller Beckværket har netop indtaget ophavspositionen "kvinde" som et sted, han med fordel kan skrive ud fra, og har skabt sig figuren Madame Nielsen. Samtidig træder flere mandlige forfattere og skribenter frem som erklærede feminister, eksempelvis Hans Otto Jørgensen, der lægger vægt på, at han som forfatter er feminist, der selv skriver i forlængelse af en kvindelitterær tradition, som han i øvrigt som forlægger satser på at udgive i *Gladiators Sandalserie*. Jeg runder af med et citat af Madame Nielsen fra et interview om hendes værk *Invasionen*, 2016, der er et stykke vidnesbyrdlitteratur om flygtningestrømme i Europa:

[...] når flygtningene og politibetjentene møder et fruentimmer som mig, der jo mest af alt ligner én, der skal ud og gå i Harzen, så opstår altså nogle nye og anderledes møder.

For når man ikke uden videre kan kategorisere eller gennemskue et menneske, så kan man heller ikke uden videre afvise det, påpeger Madame Nielsen og beskriver en situation med en gruppe afghanske flygtninge:

Normalt ville de tilslørede kvinder stå afventende bag mændene, men da mændene var usikre på, hvad Madame Nielsen var for en størrelse, så trak de sig alligevel tilbage fra deres beskyttende rolle

og lod kvinderne træde frem – selvom de nok burde have holdt sig tilbage. Og den form for ødelæggelse af sociale og religiøse ordener er god,

fastslår hun og tilføjer, at alpehuen, læbestiften og dametøjet ikke alene er for flygtningenes eller politibetjentenes skyld. Det er også bare den, hun er:

Jeg befinder mig godt som kvinde efter at have været et rimeligt mandligt væsen i mange år. Det er ikke en rolle, jeg tager på mig – det er bare sådan her, jeg godt kan lide at være.¹⁹

¹⁹ Anna Raaby Ravn: "Flygtningestrømmen er en gave til Europa", interview med Madame Nielsen, Information, 2.4.2016.

Referenser

Primærlitteratur:

- Vita Andersen: *Tryghedsnarkomaner*, Gyldendal, 1977.
- Lena Andersson: *Egenmäktigt förfarande – en roman om kärlek*, Natur & Kultur, 2013.
- Suzanne Brøgger: *Fri os fra kærligheden*, Rhodos, 1973.
- Suzanne Brøgger: *Kærlighedens veje & vildveje*, Rhodos, 1975.
- Maja Ekelöf: *Rapport från en skurhink*, Rabén & Sjögren, 1970.
- Athena Farrokhzad: *Vitsvit*, Albert Bonniers, 2013.
- Elisabeth Møller Jensen: *Dengang i Lemvig*, Gyldendal, 2016.
- Helga Johansen: *Hinsides*, Gladiator, 1900/2013.
- Christina Hagen: *Boyfrind*, Basilisk, 2015.
- Maria Helleberg: *Mathilde, magt og maske*, Samleren, 1991.
- Vigdis Hjorth: *Arv og miljø*, Cappelen, 2016.
- Niviaq Korneliussen: *HOMO Sapienne*, Milik, 2014.
- Maja Lee Langvad: *Find Holger Danske*, Borgen, 2006.
- Maja Lee Langvad: *Hun er vred*, Gyldendal, 2014.
- Gerd Laugesen: *Har du set min kjole?*, After Hand, 2011.
- Rakel Liehu: *Helene*, WSOY, 2003.
- Pablo Llambías: *Kærlighedens veje & vildveje*, Gyldendal, 2009.
- Maja Lucas: *Mor. En historie om blodet*, C&K forlag, 2016.
- Mette Moestrup: *Golden Delicious*, Gyldendal, 2002.
- Madame Nielsen: *Invasjonen. En fremmed i flygtningestrømmen*, Gyldendal, 2016.
- Ursula Andkjær Olsen: "Mit ansigt indadtil /udadtil", januar 2016, <http://www.ursulaandkjaerolsen.dk/mit-ansigt/>
- Ursula Andkjær Olsen og Stense Andrea Lind-Valdan: *VI RUS SALVE*, Gyldendal, 2016.
- Jytte Rex: *Kvindernes bog*, Rhodos, 1972.

Sara Stridsberg: *Drömfakulteten*, Albert Bonnier, 2006.

Märta Tikkanen: *Århundredets kärlekssaga*, Schildts & Söderströms, 1978.

Linn Ullmann: *De urolige*, Tanum, 2015.

Hanne Højgaard Viemose: *Mado*, Basilisk, 2015.

Björg Vik: *Nødrep fra en myk sofa*, J.W. Cappelens Forlag, 1966.

Ebba Witt-Brattström: *Århundredets kärlekskrig*, Norstedts, 2016.

Sekundærlitteratur:

Mogens Brøndsted (red.): *Nordens litteratur*, bd. I-II, Gyldendal, 1972.

Jørgen Gustava Brandt: "A som i Vita", *Vente på et pindsvin*, Gyldendal, 1981.

Lise Garsdal: "Jeg er feminist. Absolut", interview med Mara Le, *Politiken*, 9.3.2015.

Denis Holliere: *A New History of French Literature*, Harvard University Press, 1989.

Jon Helt Haarder: *Performativ biografisme*, Gyldendal, 2014.

Lars Lønstrup Jacobsen: "Jeg vil ikke spærres inde", interview med Pia Juul, *Berlingske Tidende*, 1.10.1993.

Elisabeth Møller Jensen: *Nordisk kvindelitteraturhistorie*, bd. I-V, Rosinante, 1993-1998, <https://nordicwomensliterature.net> (dansk, svensk, engelsk udgave).

Anne-Marie Mai: *Hvor litteraturen finder sted*, Gyldendal, bd. III, 2011.

Anne-Marie Mai (red.): *Nordisk kvindelitteraturhistorie – over alle grænser 1990-2015*, Syddansk Universitetsforlag, 2016, <https://nordicwomensliterature.net> (dansk, svensk, engelsk udgave).

Toril Moi: *Revolution of the Ordinary*, University of Chicago Press, 2017.

Anna Raaby Ravn: "Flygtningestrømmen er en gave til Europa", interview med Madame Nielsen, *Information*, 2.4.2016.

Gerd Elin Stava Sandve: "Linn Ullmann drømmer om et eget sted", interview, *Dagbladet*, 26.5.2016.

Emil Eggert Scherrebeck: "Vi skal tillade hinanden mere", *Atlas*, 19.6.2014.

Mazdak Shafieian og Sigurd Tenningen: "Litteratur som identifikasjon", *Vagant*, 3.12.2016.

Steven P. Sondrup: *Nordic Literature (Comparative History of Literatures in European Languages)*, John Benjamins Publishing Co., 2017.

Hanne Højgaard Viemose: "Forfatteraben", <http://www.litteratursiden.dk/artikler/forfatteraben>, oprettet 1.5.2016.

Knud Wentzel: *Min europæiske kanon. 26 litterære fyrtårne*, C&K, 2017.

Ingunn Økland: "Vigdis Hjorths litterære metode", *Aftenposten*, 29.9.2016.

Arbejdet med artiklen er støttet af The Danish National Research Foundation, grant number, DNRF127.

Alle webhenvisninger er verificeret 12.1.2018.